

Олександр Хаценко

ВНЕСОК П. Я. ДОРОШЕНКА У РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті аналізується внесок П. Я. Дорошенка у процес відродження національної культури України. Проаналізовано період його діяльності за 1918–1919 рр.

Ключові слова: П. Я. Дорошенко, культура, мистецтво, театр, опера, музика, музей, бібліотека.

Петро Якович Дорошенко (1858–1919) – відомий громадський діяч, який зробив чимало для відродження української культури. На жаль, цей аспект його діяльності не знайшов відображення в історичній літературі. У статті аналізуються маловідомі сторінки діяльності П. Я. Дорошенка з організації українських національних установ культури.

У період національного відродження важливого значення набуває питання розвитку національної культури та духовного життя суспільства. У 1918 р. національна самосвідомість українського народу росла такими швидкими темпами, яких не чекали навіть лідери українського руху. У той час справами та питаннями, пов'язаними з українською культурою, займалося Міністерство народної освіти. Але воно настільки було перевантажено важливою та складною поточною роботою з організації та діяльності шкіл, що не могло приділити належної уваги питанням культури та мистецтва. Тому необхідно було сконцентрувати всі заклади національної культури України в окрему установу, а створювати окреме міністерство було не доречно [1,2]

21 червня 1918 р. Радою Міністрів було ухвалено Закон «Про утворення Головного управління мистецтва і національної культури й про перейменування Міністерства Народної Освіти в Міністерство Народної Освіти та Мистецтва». Це управління, залишаючись у відомстві Міністерства народної освіти і мистецтва, було цілком автономне й мало свій окремий бюджет, головноуправляючий же діставав права заступника міністра народної освіти та мистецтва. 15 липня 1918 р. П. Я. Дорошенко було призначено управляючим Головного управління мистецтва і національної культури Міністерства народної освіти та мистецтва [2,251].

18 липня 1918 р. міністр М. П. Василенко писав П. Я. Дорошенку: «Прошу Вас керувати справами самостійно, згідно з вашими поглядами і досвідом, звертаючись до мене лише з питань принципового характеру. Ви можете особисто робити доклади як в Малій, так і в Великій Радах Міністрів» [3,20].

За розпорядженням міністра народної освіти та мистецтва М. П. Василенка була створена комісія, яку очолив П. Я. Дорошенко. Вона займалася розмежуванням справ між Міністерством народної освіти, Головним управлінням мистецтва та національної культури та Академією наук. До складу цієї комісії також увійшли П. І. Холодний, І. А. Красуський та академік В. І. Вернадський [3,28].

27 липня 1918 р. відбулося перше засідання комісії, де головуєчим був П. Я. Дорошенко. Він зробив коротку доповідь про склад і завдання комісії, а також з'ясував історію заснування Головного управління мистецтва та національної культури. Запропонував присутнім висловитись щодо питання, до якого відомства буде остаточно віднесено відділ художньо-промисловий. І тільки 3 жовтня 1918 р. голова художньо-промислового відділу доповів П. Я. Дорошенку про стан художньо-промислових шкіл, де вказував, що необхідно залишити навчальні установи в одному відомстві. Вивчивши

© Хаценко Олександр Олексійович – викладач Чернігівського базового медичного коледжу.

це питання і враховувавши шкоду, яку може принести справа поділу художньо-промислових установ, які зв'язані одним завданням між двома відомствами, П. Я. Дорошенко прохав Міністерство народної освіти залишити надалі ці установи під керівництвом Головного управління мистецтва та національної культури. Комісія ухвалила, що Головний національний архів залишається у відомстві Головного управління мистецтва та національної культури як автономна установа, додавши, що призначення директора узгоджується з Академією наук. Також було ухвалено заснувати Національний музей (на зразок Німецького Музею в Нюрнберзі або Баварського в Мюнхені), який також залишався у відомстві Головного управління мистецтва та національної культури. Музей мав складатись з відділів: пластичних мистецтв, археологічного, історичного, етнографічного, художньо-промислового. Центром заснування такого музею можуть стати Київський художньо-промисловий та науковий музеї, а відділи природничо-історичний, антропологічно-етнографічний залишаються при Академії наук [3,22]. На засіданні комісії 3 серпня 1918 р. М. Біляшівський (голова відділу охорони пам'яток старовини) запропонував до складу Національного музею ввести ще один відділ – нумізматичний [3,23].

П. Я. Дорошенко запропонував, у зв'язку з тим курсом, який узяло Головне управління мистецтва та національної культури на відродження національного мистецтва і культури, Архітектурний інститут підпорядкувати Головному управлінню мистецтва та національної культури. Таким чином, більшістю голосів Архітектурний інститут було підпорядковано Головному управлінню мистецтва та національної культури [3,36].

П. Я. Дорошенко з глибокою повагою відносився до української культури і бережно з нею поводився. Д. І. Дорошенко згадував, що П. Я. Дорошенко справою національної культури зайнявся з усім запалом і відданістю. У його були дуже широкі плани щодо розвитку всіх галузей української культури й мистецтва [4,30]. Активна робота управління, яку очолив П. Я. Дорошенко по культурній розбудові, сприяла прихильному ставленню не тільки самого гетьмана і Ради Міністрів Української Держави. П. П. Скоропадський згадував «який не був скупий, щодо витрат, покійний Ржепечський – міністр фінансів, – і скільки мені доводилося боронити який-небудь видаток, коли справа торкалася інших ділянок, однак, коли розглядав кошторис якогось культурного українського почину, я ніколи не чув застережень з його боку» [5,2].

До нового управління перейшли всі справи, які раніше були зосереджені у театральному відділі й відділі охорони пам'яток старовини й мистецтва Міністерства освіти. Було засновано ще новий відділ архівно-бібліотечний, на чолі якого став В. Л. Модзалевський. Під керівництвом досвідченого й відданого справі керівника П. Я. Дорошенко Головне управління розвинуло жваву діяльність. У липні 1918 р. П. Я. Дорошенко звернувся до Ради Міністрів з клопотанням про асигнування Головному управлінню мистецтв і національної культури 300000 карб. Він підкреслював, що згідно із законом від 21 червня 1918 р. Головне управління мистецтв і національної культури має окремий бюджет. Оскільки до Головного управління перейшли інституції інших відомств, часто виникає необхідність негайних грошових видатків на їхні випадкові потреби, які передбачити неможливо. І тому такий стан дуже перешкоджає організаційній роботі у справах мистецтв і національної культури. Але Рада Міністрів асигнувала на рахунок річного бюджету 1918 р. Головному управлінню мистецтв та національної культури лише 100250 крб на негайні потреби [6,3].

У липні 1918 р. П. Я. Дорошенко зробив доповідь гетьману. Він звернув увагу на те, що Перша світова війна поставила у велику небезпеку коштовні скарби народної творчості у галузі мистецтв і культури. На превеликий жаль, громадянська війна ще більше викличе небезпеку майбутнього знищення речей народної творчості. Безумовно, що таким часом побажають скористатися різні спекулянти і підприємці, що скуповують з метою наживи коштовні пам'ятки мистецтв і вивозять їх за межі Української держави. П. Я. Дорошенко попереджав, що вже на той момент Головне управління мало відомості про знищення та купівлю речей високої художньої цінності у значимих для України. Також Головне управління отримало пропозиції придбання у власність держави України коштовних художніх витворів. Придбання їх мало б велике значення для Національного Музею у питанні майбутнього розвитку народної творчості. Він зазначав, що одним із головних обов'язків дорученого йому управління є придбання і

охорона пам'яток культури. У зв'язку з цим він просив П. П. Скоропадського виділити із державної скарбниці у розпорядження Головного управління мистецтв та національної культури 1 млн крб на купівлю у власність держави пам'яток старовини і мистецтв. Для зазначеної мети П. Я. Дорошенку було особисто доручено організувати комісію під його керівництвом з членів дорученого йому Головного управління, представників від Академії мистецтв та державного контролю [6,15].

П. Я. Дорошенко стояв біля витоків організації Національної бібліотеки Української держави. Наказом гетьмана «Про утворення фонду Національної Бібліотеки Української Держави» від 2 серпня 1918 р. започатковано створення Національної української бібліотеки. Згідно з ним, був створений Тимчасовий комітет по заснуванню Національної бібліотеки в Києві, який надав аванс у півмільйона крб на перші видатки і окреслив завдання бібліотеки. Остання планувалася стати книгозбірнею, в якій мали бути зібрані всі пам'ятки духовного життя українського народу і України (рукописні і друкарські): книги, часописи, газети, гравюри, листівки, ноти, літографії й інші твори друкарень, літографій і металографій, видані в Україні та за кордоном. Таким чином, бібліотека обов'язково повинна була мати відділ Українська. Національна українська бібліотека зростала з надзвичайною швидкістю. Фактично бібліотека почала функціонувати вже 3 серпня 1918 р. [2,251]. Наприкінці гетьманської доби у бібліотеці було вже понад 1000000 книжок, серед яких багато стародруків. Бібліотечний фонд Національної бібліотеки міг конкурувати з кращими бібліотеками Європи.

Особливу увагу звернуло Головне управління на справу українського театрального мистецтва. До революції 1917 р. у Києві був лише один україномовний театр М. Садовського, який давав вистави у Народному домі. Загальне керівництво цією галуззю культури належало Театральній раді, сформованій навесні 1917 р. Ще перед заснуванням Головного управління, Міністерство народної освіти 14 червня 1918 р. провело через Раду Міністрів постанову про допомогу українським театрам у Києві. Так, Українському національному театрові під керівництвом О. Саксаганського до 1 вересня 1918 р. була надана субсидія у сумі 165500 крб, а товариству «Молодий Театр у Києві», під керівництвом великого майстра театрального мистецтва, видатного режисера Л. Курбаса – в розмірі 100000 крб. Театральна рада складалась з членів, яких затверджував П. Я. Дорошенко як управляючий Головного управління мистецтв і національної культури. Рада мала стежити за художньою стороною всіх вистав державних театрів [7, 49]. Задля того, щоб поставити українське драматичне мистецтво на висоту сучасних вимог щодо виконання, добору репертуару й техніки, 28 серпня 1918 р. Рада Міністрів ухвалила закон про заснування в Києві Державного драматичного театру [2, 252]. Керівництво діяльністю театру було доручено Головному управлінню мистецтва і національної культури. Цьому театрові було надано право одержувати з-за кордону без мита книжки і всі потрібні матеріали, приладдя та знаряддя, надано власну печатку з Державним Гербом. Артисти театру вважалися державними службовцями і звільнялися від виклику з запасу до армії і в дієві команди флоту, а також від служби у державному ополченні. Театр утримувався на свої прибутки та на державні кошти. 28 серпня того ж таки року Радою Міністрів було ухвалено постанову про асигнування Державному драматичному театрові до кінця 1918 р. 327400 крб. [8].

Значний вклад в організацію Державного драматичного театру зробила артистка Н. М. Дорошенко, яка сама брала участь в його трупі. До Державного драматичного театру були запрошені кращі сили української драми. 23 липня 1918 р. П. Я. Дорошенко підписав кошторис Державного драматичного театру на 1918–1919 рр. На той час театральний колектив складався із 20 чоловіків і 10 жінок. На утримання чоловічого складу планувалося щомісячно 12400 крб, а жіночого – 10500 крб. [9,8]. Театр був відкритий у листопаді 1918 р., його репертуар складався з модерних українських і перекладних п'єс.

14 серпня 1918 р. П. Я. Дорошенко було підписано розпорядження про затвердження в Києві Державного народного театру в Троїцькому народному домі. Цей театр був заснований ще в 1917 р. Він утримувався за рахунок власних прибутків, але з боку держави також надавалася допомога. Планувалося з державної скарбниці асигнувати йому 110950 крб. [10,15].

П. Я. Дорошенко також звернув увагу на національний кінематограф. 8 серпня 1918 р. він писав до Ради Міністрів: «За останні часи вплив кінематографа на народні

маси дуже поширився – кінематограф став мистецтвом простонароддя. Цей фактор можна широко використовувати з культурно-просвітньою та агітаційною метою. Кінематограф мусить стати засобом поширення серед народних мас рідної культури, засобом збудження національної свідомості, любові до рідного краю і його історії» [11,8].

У жовтні 1918 р. П. Я. Дорошенко підписав розпорядження про заснування в Києві Державного мандрівного культурно-просвітнього кінотеатру. Цей кінотеатр також мав утримуватися за рахунок власних прибутків та отримувати допомогу з боку держави [10,22]. Потрібно було створювати і кінолабораторію, на влаштування якої асигновано 233000 крб. [11,10]. Планувалося створити бібліотеку фільмів, які за відповідну плату могли би використовувати кінотеатри, школи, гімназії та інші навчальні заклади [12,13]. До П. Я. Дорошенка зверталися за дозволом проведення зйомок державних свят та важливих подій у житті України, які потім зберігалися у музеї кінематографу. Так, 5 жовтня 1918 р до П. Я. Дорошенка звернулася адміністрація Кам'янець-Подільського державного університету за дозволом зйомки урочистостей, присвячених відкриттю навчального закладу. За цю роботу адміністрація університету пропонувала кошти в розмірі 1000 крб. А вже 19 жовтня 1918 р. за підписом П. Я. Дорошенка було видано посвідчення на зйомку цих урочистостей [12,50]. Він стверджував, що одним із засобів популяризації української мови є кінотеатр. У той час майже всі кінотеатри одержували фільми від московських та закордонних фабрик. Зважаючи на це, він визнавав конче потрібним видати закон про обов'язкові українські написи на кінострічках [12,30].

П. Я. Дорошенко піклувався й про існування міських кінотеатрів, про що свідчать звернення власників кінотеатрів. Наприклад, до нього звернувся власник кінотеатру м. Богуслава Д. Орлов з проханням допомогти у технічній справі. Кінотеатр, на думку Д. Орлова, є культурним осередком міста, але йому загрожує небезпека, а саме – відсутність нафти. 28 вересня 1918 р. П. Я. Дорошенко звернувся з клопотанням до Міністерства промисловості щодо видачі Д. Орлову дозволу на купівлю 100 пудів нафти [11,24]. Звичайно, кінематограф охоплював велику кількість глядачів і мав на них великий вплив. Демонстрація фільмів давала можливість зібрати кошти на різні культурні заходи. У серпні 1918 р. за рахунок кіновистав було зібрано 711 крб. на монумент загиблим борцям за волю України під Крутами [11,5].

У березні 1919 р. був створений мандрівний театр, який об'єднував кращі театральні сили. Труппа мала на меті об'їхати віддалені території України. Таким чином, глухі провінційні міста мали можливість побачити найкраще виконання сучасних вистав. Мандрівна труппа повинна була стати великим імпульсом для розвитку провінційних театрів [13,7].

Також П. Я. Дорошенко підкреслював, що корисним було б відродження маріонеткових (лялькових) театрів для дітей молодшого віку. На його думку, кожний сільський учитель мав би можливість організувати його у себе в школі [13,12].

Українська преса висловлювалася за необхідність організації Української національної опери. У свою чергу П. Я. Дорошенко писав про необхідність створення у Києві Державного оперного театру. Члени театрального відділу Головного управління мистецтв та національної культури під керівництвом П. Я. Дорошенка, обміркувавши питання створення Національної опери, ухвалили створити Українську державну оперу і орендувати для цього Київський міський оперний театр. Тимчасову дирекцію оперного театру Театральна рада доручила М. Садовському [10,33]. Вже з осені 1918 р. почалися підготовчі роботи до перетворення міської опери в Києві в Українську національну оперу. Були перекладені українською мовою опери «Галька», «Фауст», «Травіата» та інші. Режисери -новатори, такі як Л. Курбас, намагалися ліквідувати брак україномовних творів. Тоді сподівалися остаточно провести українізацію Державного оперного театру. У листопаді 1918 р. були запрошені співаки-українці, артисти колишніх імператорських театрів у Петербурзі та Москві, замовлені переклади лібрето світових опер українською мовою, підготовлено репертуар для майбутнього сезону 1919–1920 року. Тогочасна преса писала, що українська опера має всі підстави стати одним із найкращих театрів свого часу, вона повинна бути художньо сильною, національною і культурною [5,4]. Перед українським оперним мистецтвом відкривалися нові можливості.

Кобзарство – унікальне явище української культури. На той час кобзарство було важливою галуззю національного музичного мистецтва, для підтримки і розвитку

якого у Києві заснували Кобзарську школу. Теоретичну частину у школі викладали люди з вищою музичною освітою, а для навчання гри на бандурі було запрошено 8 кобзарів різних шкіл (Харківської, Полтавської і Чернігівської) [2,253]. У Києві організований Кобзарський хор, цей колектив став основою Київської капели бандуристів, якою керував В. К. Ємець. Це був перший мистецький професійний колектив в Україні. З нього започаткована нова традиція у бандурному мистецтві – гуртковий професійний спів зрячих артистів у супроводі бандури. 3 листопада 1918 р. в Києві в театрі Бергоньє відбувся перший концерт Київського хору, в складі якого переважали військові. Потім були виступи в Українському робітничому домі, Купецькому зібранні, «Молодому театрі». Після першого публічного виступу в одному з найбільших театрів Києва, капела кобзарів мала стати Державною капелою. Музичний відділ Головного управління мистецтв та національної культури підготував відповідний законопроект на затвердження Ради Міністрів та на підпис гетьмана. На жаль, реалізувати це не вдалось [4, 25]. У березі 1919 р. після концерту, присвяченого Т. Шевченкові на Шулявці, капела кобзарів припинила своє існування.

Зазначимо, що П.Я. Дорошенко також сприяв призначенню державною скарбницею субсидії на створення музичних шкіл та інститутів, де талановита українська молодь вчилася мистецтву. У серпні 1918 р. художня рада відомої приватної музично-драматичної школи ім. М. В. Лисенка, яка існувала з 1904 р., прохала музичний відділ Головного управління мистецтва та національної культури реформувати школу у Вищий музично-драматичний інститут, який би надавав учням закінчену художньо-технічну освіту і по успішному закінченні – звання вільного художника. Школа на той час мала популярність і тому кількість учнів збільшувалася з року в рік. Наприклад, у 1915 р. у школі навчалось – 117 учнів, 1916 р. – 156 учнів, 1917 р. – 250 учнів, 1918 р. – 332 учні. Освітня установа проводила навчання за програмою консерваторії. Незабаром музично-драматичну школу ім. М. В. Лисенка було одержавлено і перейменовано в Український музичний інститут. П. Я. Дорошенку було запропоновано на розгляд та затвердження обрахунок музично-драматичного інституту на 1918–1919 рр. Прибутки Українського музичного інституту склалися з оплати за навчання: по класу фортепіано 95 учнів – 33250 крб; по класу співу 105 учнів – 52500 крб; по класу скрипки 60 учнів – 18000 крб; українська та російська драма – 95 учнів – 59000 карб. Тобто прибутки були у розмірі 162750 крб. Видатки: реклама, телефон, освітлення, опалення, утримання швейцарів та директора – 109210 крб., постановка вистав та придбання інструментів – 162750 крб. Таким чином, видатки склалися з 271960 крб. Звичайно, для існування Українського музичного інституту потрібна була державна допомога [14,8].

Важливою подією в українському мистецтві стало заснування 1 грудня 1918 р. Державного симфонічного оркестру ім. М. В. Лисенка в Києві, який очолив О. Горілий. На утримання оркестру Головне управління мистецтва і національної культури асигнувало у 1918 р. 66300 крб. У статуті, підписаному П. Я. Дорошенком, ішлося про те, що метою створення оркестру є виконання найкращих творів української, слов'янської, а також всесвітньої симфонічної музики і сприяння поширенню серед народних мас України естетичних поглядів, а також підвищення художньо-музичних смаків українців. Утримання оркестру було за рахунок державної допомоги, укладання контрактів та пожертв. Керував оркестром головний диригент, який призначався Головним управлінням Мистецтва і національної культури, він і повинен був слідкувати за художнім виконанням творів. Прибутки симфонічного оркестру до кінця 1918 р. склалися: 6 симфонічних концертів – 9000 крб; популярних концертів – 4500 крб; 20 вечорів у кінематографі – 10000 крб та асигнування на утримання Головним управлінням – 66300 крб. [10, 40].

Значним мистецьким здобутком стало створення у листопаді 1918 р. Української Державної Академії мистецтв, ректором якої став Ф. Кричевський [5,4]. П. Я. Дорошенком був затверджений штат Академії та асигновано з обрахунку Головного управління мистецтва і національної культури 233400 крб, а також одноразова допомога на утримання Академії на період з 1 жовтня 1918 р. по 1 січня 1919 р. 54600 крб [15,12].

У вересні 1918 р. П. Я. Дорошенко разом з членами відділу пластичних мистецтв вважали за потрібне приступити до організації інституту історії мистецтв [15,10]. Також на розгляд П. Я. Дорошенка було запропоновано проект створення галереї мистецтв, яка мала складатися з таких відділів: мистецтво 11–15 ст. (мозаїка, фреска, малюнки,

скульптура); мистецтво 16 ст. (фреска, малюнки); мистецтво 17–18 ст. (релігія, станкове малярство, портрети); мистецтво 18–19 ст. (класицизм, реалізм); сучасне мистецтво. Розглянуто ним було і проєкт штатів галереї, а на її створення планувалося виділити кошти в розмірі 191400 крб[15,14].

Для піднесення музичної культури в Україні з ініціативи композитора і диригента К. Стеценка, який працював у музичному відділі Головного управління мистецтв та національної культури, а також талановитого диригента О. Приходька у Києві було організовано Перший Український національний хор під керівництвом відомого диригента О. Кошиця. Він виявився настільки популярним, що того ж таки року було створено Другий Український національний хор. Пізніше у 1919 р. вони об'єдналися у Державну мандрівну капелу «Думка». Цей колектив здобув визнання не тільки в Україні, а й поза її межами, зокрема на гастролях у Австрії, Франції, Швеції [2, 253].

Отже, у 1918–1919 рр. продовжився процес національно-культурного відродження України, який характеризувався значними здобутками в галузі української культури. У цей час було засновано Національну бібліотеку, Національну галерею, Український Державний драматичний театр, Державну національну оперу, Державний симфонічний оркестр, капелу бандуристів, Українську Державну Академію мистецтв, Національний хор, Музично-драматичний інститут імені М. Лисенка, кінематограф та інші культурні установи. Звичайно, це був період розквіту національної культури, значний внесок в який зробив керівник Головного управління мистецтва та національної культури П. Я. Дорошенко.

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 2457, оп. 1, спр.1, арк. 4 зв.
2. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. [Д.Дорошенко] – Ужгород, 1930.– Т.2. – 360 с.
3. ЦДАВО України, ф. 2457, оп. 1, спр.3, арк. 38 зв.
4. Войнаренко О. З гетьманських часів. Спогади самовидця з року 1918. / О. Войнаренко. – Детройт, 1950. – 30 с.
5. Гай-Нижник П. Становлення українського театрального мистецтва і питання його оподаткування за Гетьманату 1918 року / П. Гай-Нижник // Український театр. – 2003. – №5. – С.10–12.
6. ЦДАВО України, ф. 2457, оп. 1, спр.5, арк. 15 зв.
7. ЦДАВО України, ф. 2457, оп. 1, спр.60, арк. 49 зв.
8. Постанова // Державний вісник. – 1918. – 31 серпня.
9. ЦДАВО України, ф. 2457, оп. 1, спр.66, арк. 64 зв.
10. ЦДАВО України, ф. 2457, оп. 1, спр.61, арк. 48 зв.
11. ЦДАВО України, ф. 2457, оп. 1, спр.62, арк. 64 зв.
12. ЦДАВО України, ф. 2457, оп. 1, спр.15, арк. 92 зв.
13. ЦДАВО України, ф. 3689, оп. 1, спр.21, арк. 25 зв.
14. ЦДАВО України, ф. 2457, оп. 1, спр.2, арк. 11 зв.
15. ЦДАВО України, ф. 2457, оп. 1, спр.8, арк. 17 зв.

В статье анализируется вклад П.Я.Дорошенко в процесс возрождения национальной культуры Украины. Проанализирован период его деятельности за 1918 – 1919 гг.

Ключевые слова: П.Я.Дорошенко, культура, искусство, театр, опера, музыка, музей, библиотека.

The article is devoted to analysis of P.Doroshenko`s activity in national culture of Ukraine. The period of life since 1918 till 1919 is analyzed.

Key words: P.Doroshenko, culture, art, theatre, opera, music, museum, library.